

Kompozytorzy polscy wobec patriotyzmu (II)

Nową perspektywę, w której należy myśleć o funkcji patriotycznej muzyki, perspektywę powiązania wymiaru religijnego muzyki polskiej z historią naszego kraju – zawdzięczamy Krzysztofowi Pendereckiemu.

Dwa dzieła oratoryjne Krzysztofa Pendereckiego są tego najwyraźniejszym i oczywistym świadectwem: *Te Deum* (1979) oraz *Polskie Requiem* (1980–2005). Niemniej już rok 1966 okazał się istotnym punktem zwrotnym w historii muzyki polskiej XX wieku – Krzysztof Penderecki skomponował wówczas *Pasję wg św. Łukasza*, gdzie awangarda spotyka się z tradycją; zdefiniował nowy paradygmat muzyki. Sięgnął do *Biblii*, którą uważał za najważniejszą, największą literaturę. Powstał utwór o przesłaniu uniwersalnym, ale twórca niejako zapoczątkował nim tworzenie muzyki pełniącej misję patriotyczną. Mieczysław Tomaszewski zwrócił uwagę na fakt, że Penderecki był „pierwszym kompozytorem tej części świata, który przełamał barierę – zabraniającą – w sposób niepisany – podejmowania w sztuce tematów sakralnych. A zbyt już w świecie sławny, by komunistyczna władza odważyła się stawiać mu w tym przeszkody”. *Pasja* wykonana w Filharmonii Krakowskiej w 1000-lecie chrztu Polski określona została przez Antoniego Liberę mianem „prefiguracji tego, co zdarzyło się na spektaklu *Dziadów Dejmka*” w 1968 roku.

Te Deum, dedykowane Janowi Pawłowi II, hymn ze swej natury uroczysty, dziękczynny, w dziele Krzysztofa Pendereckiego nabrał cech dramatycznych, ale i błagalnych. Lata 1979–1980 były trudnym i skomplikowanym czasem w historii Polski. Z jednej strony zaświtała nadzieja po wyborze Polaka na Stolicę Apostolską, z drugiej – narastało napięcie polityczne. Wyraz temu dał twórca, przywołując w kulminacji dzieła cytat z pieśni *Boże coś Polskę*, hymnu Polski z czasów niewoli, w latach 70. i 80. śpiewanego podczas Mszy św. za ojczyznę, a także podczas demonstracji antykomunistycznych i antyrządowych. Dzieło stało się głosem kompozytora w sprawie wolności Polski. Dodatkowy efekt patriotyczny wzbudzało przywołanie tej pieśni z tekstem wówczas zabronionym: „Ojczyznę wolną racz nam wrócić Panie”, *notabene* wydrukowanym w partyturze Polskiego Wydawnictwa Muzycznego – instytucji państwowej – kierowanej przez Mieczysława Tomaszewskiego.

Funkcję wolnościową – patriotyczną w sposób najintensywniejszy pełniło *Polskie Requiem*, wieloczęściowa narracja o historii Polski. Początek tej „historii” wyznacza słynna *Lacrimosa*, skomponowana na prośbę Lecha Wałęsy w roku 1980 z okazji odsłonięcia pomnika gdańskich stoczniovców, jak czytamy w dedykacji: „Lechowi Wałęsie i „Solidarności” na odsłonięcie pomnika Ofiar Grudnia 1970 w Gdańsku”. O historycznym wykonaniu mówił po latach kompozytor: „Wzruszenie, którego nigdy, ani potem ani przedtem nie przeżyłem. Padający śnieg, tysiące ludzi, skupienie. Co tu mówić – dotąd czasem w Lusławicach stają mi tamte chwile przed oczyma”.

I dalej historia wyznaczała, inspirowała powstawanie kolejnych części: *Agnus Dei* na chór *a cappella* na śmierć bohaterskiego Prymasa Tysiąclecia kard. Stefana Wyszyńskiego w roku 1981; potem, w latach 1983–1984 pojawiały się następne części z dalszymi fragmentami tekstu *Dies irae*, w roku 1993 – *Sanctus* i wreszcie część skomponowana w roku 2005 jako twórcza reakcja na śmierć św. Jana Pawła II – *Chaconne* na smyczki, jak określa ją M. Tomaszewski: „Muzyka lamentu odbywającego się bez słów”. Dedykacje pozostałych części określa autor jako: „jawny wyraz oporu, protestu i buntu. W sytuacji, w której *Requiem* powstawało, nosiły charakter wprost prowokacyjny”: *Libera me* – ofiarom Katynia, *Recordare* – Ojcu Maksymilianowi Kolbe, *Dies irae* – powstańcom Warszawy, *Quid sum miser* – powstańcom Getta. Dla siły historycznej wymowy *Polskiego Requiem* istotne znaczenie ma intertekstualne wplecenie w świat brzmieniowy dzieła słów i melodii suplikacji *Święty Boże, święty mój, zwyczajowo śpiewanej w chwilach zagrożenia ojczyzny, narodu. Jednak finał przynosi, jak często u Pendereckiego, słowa nadziei: „Panie, spraw, by ze śmierci przeszli do życia”. Zdaniem Reginy Chłopcickiej *Polskie Requiem* stanowi „świadectwo głęboko osobistego stosunku Krzysztofa Pendereckiego do losów ojczyzny”.*

Andrzej Chłopecki historyczno-patriotyczny aspekt znaczenia twórczości Krzysztofa Pendereckiego ujął w słowach: „Polska treść, żyjąca w zbiorowej podświadomości, znajduje za sprawą Pendereckiego swą wielką formę. *Pasja* jest jej otwarciem, *Polskie Requiem* – zwieńczeniem”. I gorzko dodał: „Na tak ważne świadectwo tego czasu zdobyła się kultura polska tylko w muzyce”.

TERESA MALECKA

Akademia Muzyczna im. Krzysztofa Pendereckiego
w Krakowie

PLATFORMA WYMIANY NAUKOWEJ PAU

WYDAWNICTWO PAU POLECA - link

PAUza Akademička - www.pauza.krakow.pl - tygodnik Polskiej Akademii Umiejętności i środowiska naukowego.

Rada Redakcyjna: Magdalena Bajer, Andrzej Białas, Janusz Limon, Ewa Lipska, Piotr Sztompka, Marta Wyka, Jakub Zakrzewski.
Redakcja: Andrzej Białas - redaktor naczelny; Andrzej Borowski, Andrzej M. Kobos, Piotr Malecki, Marian Nowy - redaktorzy; Adam Korpak, Krzysztof Skórczewski - grafika; Ryszard Otręba - „Galeria PAUzy”; Anna Michalewicz - dyrektor administracyjny; Witold Brzoskowski, Monika Mentel - fotoskład; Wydawnictwo PAU - konsultacje.

Adres do korespondencji: Polska Akademia Umiejętności, 31-016 Kraków, ul. Sławkowska 17; e-mail: pauza@pau.krakow.pl

Oczekujemy na artykuły do 6 000 znaków (ze spacjami) i ilustracje w formacie JPEG o rozdzielczości 300 dpi.